

DEBATT

DE SOCIALA ASPEKTERNA PÅ BOSTADEN

Av arkitekt SAR HANS-ANCKER HOLST

Rubriken till denna artikel utgjorde temat vid en konferens, som hölls under oktober i Sèvres. Inbjudan hade utgått från FN:s europeiska byrå för tekniskt bistånd i samarbete med den franska staten. Tretton europeiska nationer hade hörsammat kallelsen och församlingen bestod av ämbetsmän, läkare, arkitekter, sociologer, statistiker, jurister, finanse experter, fastighetsförvaltare och administratörer.

Kanske var det inte utan en känsla av tillfredsställelse, som den svenska delegationen betraktade medhavda informationer om vårt välstånd och sociala framåtskridande — att användas som tillhygge i debatten vid valda tillfällen. För min egen del var det märkligt att tillfället liksom aldrig ville komma. Argumentationen blev magrare och magrare, anteckningarna blev fler och fler, tillhygget blev till en bumerang. I strålkastarljuset av olika fackmäns analyser uppträdde tvivlet på scenen. Tvivlet på riktigheten av en hel rad åtgärder, som vi okritiskt accepterat som sociala. Tvivlet på en kulturnivå, som måhända blivit så materialiserad, att den tumstock varmed mänsklig lycka mäts är graderad enbart med ekonomisk-teknisk-statisk-politiska delstreck.

Debatten präglades av en påfallande vilja till objektivitet, till en vetenskapligt grundad, allsidig utblick över det stora sociala fält, som är förbundet med bostadsfrågan i vidaste mening. Självfallet var det inte möjligt och inte

heller avsikten att komma till slutliga uppfattningar och storordiga deklamationer — därtill var tiden för kort och skillnaderna i temperament, ekonomisk, social och politisk status alltför stora.

Allt nog andades redogörelserna en svagt optimistisk tendens, när det gällde det kvantitativa tillgodoseendet av efterfrågan på bostäder i de europeiska länderna. Så mycket allvarligare var pessimismen, när det gällde det kvalitativa tillgodoseendet av bostadsbehoven. Man hade konstaterat att, trots alla tekniska ansträngningar, hade man i de nya bostäderna och de nya bostadsområdena genom de bostadssociala åtgärderna, inte lyckats skapa bättre förutsättningar för människorna annat än ytligt sett. Individens och familjens trivsel i förhållande till omvärlden, den inre balansen och tillfredsställelsen hade man inte lyckats uppnå — snarare tvärtom. Den psykologiska och sociologiska expertisen vitsordade detta förhållande och vädjade om en radikal förnyelse av inställningen till dessa fundamentala mänskliga problem.

Det kan diskuteras i vad mån dessa utländska iakttagelser är relevanta för Sveriges vidkommande, då ju de tidigare omtalade skillnaderna i de nationella mönstren måste anses inverka. Samråd med svenska läkare har bekräftat, dels att vissa förhållanden, som här kommer att beröras, är ytterst allvarliga, dels att skillnaderna i män-

niskornas mera elementära reaktioner inom den europeiska kulturgruppen inte är så betydande att de utländska vetenskapliga iakttagelserna skulle vara irrelevanta för vår del.

Först en blick bakåt på de stora bostadskoncentrationerna med särskild hänsyn till de patologiska tillstånd, som dessa burit skulden till. Den första stora urbaniseringsperioden i egentlig mening är knuten till industrialismens genombrott. I samband härmed uppträder den stora bostadstäthetens, den låga bostadsstandardens och de överbefolkade lägenheternas folksjukdomar, som huvudsakligen är av fysisk karaktär. Exempel är de smittosamma sjukdomarna, tuberkulos, hög barnamortalitet och låg genomsnittsålder. Men — begreppet »slum» skapas, och den medicinska offensiven sätter in. Den fysiska profylaxen yttrar sig i detaljbestämmelser för byggande och samhällsplanering. Vidare lämnar den tekniska utveckling, som industrialiseringen medfört, sitt bidrag.

Dagsläget kännetecknas enligt den allmänna uppfattningen av hygieniskt tekniskt högt utvecklade bostäder inom välplanerade bostadsområden, som utsluter tanken på ett återfall till de gamla folksjukdomarna. Men i stället uppträder de nya folksjukdomarna, som sammanhänger med den demografiska utvecklingen, ungdomsproblemen och de höga åldrarna. Det är de sjukdomar, som konstitueras av de alltmer förtätade agglomerationernas nötningsproblem mellan människorna. Nevroser uppträder, skilsmässor, brottslighet och olika stadier av missanpassning. De psykiatriska angreppen på människosjälens och kanske mest påtagligt, de psykosomatiska tar form i astma, fetma, magsår, inresekreteriska störningar, allergier osv., — sådant, som vi kallar »kultursjukdomar». Beklämmande är här att vi saknar möj-

ligheter att upprätta ett effektivt och förebyggande försvar, helt enkelt därför att vi inte vet vad vi skall försvara oss emot — vi känner inte orsakerna. Ur denna synpunkt står vi mer handfallna i dagens Sverige, än man på sin tid gjorde, när det gällde de gamla folksjukdomarna. Och att man ute i Europa ansett bostaden och bostadsmiljön som delansvarig är kanske naturligt med hänsyn till deras primära betydelse för individ och familj.

Utvecklingen anses gå vidare mot en alltmer ökad urbanisering. De tendensundersökningar, som gjorts i samband med välståndsökningen, speciellt i USA, pekar entydigt mot att människorna strävar till stadssamhällena. De förbättrade och individuella kommunikationsmöjligheterna har inte haft någon avkylande verkan på den attraktion, som stadens ljus och värme, dess kommersiella och kulturella koncentration, och det större antalet arbetstillfällen, tycks utöva. Ur medicinsk synpunkt är den framtida demografiska utvecklingen ogynnsam genom den förskjutning i årsklasserna som sker mot höga åldrar. Med andra ord har man att vänta sig en försämring av det allmänna läget, om inte en offensiv kan sättas in på alla fronter.

Kanske är denna framtidsprognos hållen i alltför dystra färger, emedan det inte torde vara verklighetsfrämmande att knyta vissa förhoppningar till de vetenskapliga framstegen. Oavsett ansvarsfördelningen mellan olika orsaker till de psykiska sjukdomstillstånden ansågs motiverat att omedelbart söka vidta åtgärder, som inom bostadssektorn leder till en mental profylax. Metoden är att söka ersätta passivitet och apati med ett aktivt boende.

Boendet är väsentligt för den normala människan, att vara Någon, med namnet på dörrskylten och namnet i telefonkatalogen. Men att bo — att sköta familj, hem och hushåll — är

också lika spännande som en detektivroman. För att locka fram dolda, kanske glömda, värden fordras emellertid kunskaper, fantasi och personliga insatser av individ och familj. På den punkten brister det. Ämnet bostadslära måste införas på schemat för stora och små och ges spridning i press, radio, TV, genom alla, som vill hjälpa till. Inte minst fastighetsägarna! Upplysningen måste få en pedagogiskt och psykologiskt riktig utformning, fantasieggande och stimulerande uppfinningsrikedom och självverksamhet. Härigenom hoppas man kunna uppnå en hemmets och hemlivets pånyttfödelse, med spetsen riktad mot tråkighet och kommersialiserad livsglädje.

I anslutning härtill har värdet av psykologiska och sociologiska analyser av bostadsvanorna med skärpa understrukits. Undersökningarna får inte begränsas endast till vissa sektorer av bostadsvanorna utan bör sträckas ut till de subtilare trivsel- och otrivsel-faktorerna. Den praktiska syntesen av det vetenskapliga arbetet kanaliseras metodiskt i en försöksverksamhet i full skala.

När det gällde boendets kollektiva komplement skilde sig uppfattningarna något, också om man var enig om att åtgärderna skulle stimulera till självverksamhet. Med beklagande måste man fastställa hur många människor, som lider av kontaktsvårigheter och därför är ställda utanför den mänskliga gemenskapen. Ett nytt krav på de kollektiva bostadskomplementen är att dessa måste iakta möjligheten att överbrygga den psykiskt betingade spännvidden mellan »do it yourself» och »do it together». Speciellt inför perspektivet med ökad fritid ter sig detta anpassningsproblem allvarligt. Strävan efter den mänskliga värmen, att bli accepterad, leder eljest lätt till en avindividualisering.

Att skapa trivsel inom de nya bo-

stadsområdena är ett ytterst delikat spørsmål. Människorna känner ju inte varandra, har olika inkomstnivå och utbildning, kommer från olika miljöer, traditionen saknas — alla tvingas samman av bostadsbristen. Utan tvivel kan de kollektiva bostadskomplementen bidra till trivseln under förutsättning att de är tillräckligt differentierade och, som förut sagts, tillåter både individuell och kollektiv verksamhet. Frågan är, om dimensionering och differentiering skall vara beroende av ekonomiska faktorer och statistiska uppgifter eller om de skall omfatta det verkliga behovet.

I många sammanhang berördes den yttre bostadsmiljöns betydelse för människorna — stadsrummet. Lika väl som monotonin i ett arbete kan vara själsdödande, kan en bostadsmiljö vara det. Inom arbetslivet har denna psykologiska faktor uppmärksamats och utforskats, men inte inom samhällsplaneringen. Så har det blivit att de äldre stadsmiljöerna ofta är mänskligt värdefullare genom sin växelverkan mellan ljus och skugga, högt och lågt, fult och vackert, smalt och brett, färg och färg, sin skenbara brist på plan och sina förtätade synintryck. Här är ett forskningsfält, som vi arkitekter i helhetens intresse måste få vetenskapligt belyst för att kunna planera på rätt sätt.

Diskussionen om de bostadssociala problemen gled över i allmänna bedömningar av socialpolitiken och dess samband med psykiatriska och psykosomatiska sjukdomstillstånd. Ämnets politiska brännbarhet hämmade frispråkigheten och det synes mig omöjligt att avgöra var gränsen går mellan tro och vetande. Därför får nedan anförda uppfattningar på intet sätt uppfattas som ett inlägg i den politiska debatten.

Påståendet är, att människans handlande i huvudsak bestäms av elemen-

tära drifter med ett oändligt antal individuella variationer. Drifterna skapar aktivitet, ger fantasin vingar och bestämmer viljan att leva vidare och bättre. Men drifterna fordrar alltid ett visst spänningsförhållande för att komma till sin rätt.

En skickligt upplagd politik kan utnyttja ett konjunkturläge ur röstfångarsynpunkt genom att vädja till individens inneboende lättja eller bekvämlighet. »Ge barnen snask, därför att barn tycker om snask, sak samma vilka konsekvenser det får.» Socialpolitiken bör emellertid inte, i kraft av den allmänna välståndsökningen, auktoritärt ingripa i individens livsföring. De initiativ, som viljan föder kan lätt övergå i händelselöshetens apati — i ett ansvarslost mönster där ingenting är allt och allting ingenting. Man höll före att de sociala åtgärderna, i den mån de inte är hårt behovsanpassade, inte bara får göras till föremål för ekonomiska värderingar utan också för psyko-sociologiska gränsdragningar så att de inte får en effekt motsatt den i all välmening avsedda.

Inför mångfalden av intryck faller det sig svårt att formulera några slutord mot reliefen av rikare fasetterade och nyanserade bilder av de mänskliga reaktionerna och framför allt en mera djuplodande humanistisk inställning till problemen. Tyvärr dominerar intrycken av fattigdom och efterblivenhet inom Sverige i de stycken, som inte tillhör den tekniska sektorn. De berörda vetenskapliga områdena ligger på ett utforskat gränsområde mellan psykiatri och sociologin. Beror det på en alltför materialistisk kulturtyp eller bara på brist på experter, att den svenska forskningen ännu inte hunnit beträda dessa bostadsforskningens vita fält?

Om vi ställer bostadssektorns inves-

teringsvolym i relation till våra totala ekonomiska resurser spelar den en rätt avgörande roll. I andra fall underkastas investeringarna en mikroskopisk granskning, silad genom diskontohöjningens och kreditrestriktionernas såll, men inte bostadssektorns. Bostadsproduktionens struktur är för närvarande rätt speciell i det att nyproduktionen i huvudsak äger rum på nya bostadsområden med de nyare stadsplaneformerna. Antag att vi är på väg att skapa mentala slumkvarter, därför att planläggningen baserats på felaktiga premisser! Detta skulle innebära en fruktansvärd felinvestering — för att bara se till de ekonomiska faktorerna.

Också om vi hoppas att så inte skall vara fallet, vädjar jag som arkitekt och bostadsproduktionsforskare till makten utövare, att i den mån så är möjligt, ge oss ett vetenskapligt psykologiskt och sociologiskt underlag och möjligheter till konsultation som hjälp vid vår planläggning. Kan bostadsplaneringen överföras från den känslomässiga till det vetenskapligt konkretiserade, medvetna planet (jag bortser härvid från individualismen i den arkitektoniska artikuleringen) har människorna rätt att kräva att så sker. Finns inte forskare i Sverige bör sådana tillkallas från utlandet för systematiska undersökningar och utbildning av experter. Det stora perspektivet gör att motargument som brist på anslag m. m. endast måste betraktas som en byråkratisk eskapism undan ett ansvar för framtiden.

Tanken på att öppna en diskussion mellan läkare, sociologer, arkitekter och politiker (som representanter för allmänheten) på högsta nivå ligger nära. Under alla förhållanden hoppas jag, att denna framställning, en lekmanmässig inledning, kan stimulera till en svensk debatt om hithörande spörsmål.